

Էմմա ԱՎԱԳՅԱՆ

*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի հայցորդ,
ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դատավորի օգնական*

**ՏՈՒԺՈՂԻ ՀԱՐՅԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԽՈՇՏԱՆԳՄԱՆ
ԳՈՐԾԵՐՈՎ**

Յուրաքանչյուր հանցագործության քննության և բացահայտման համար առաջնային նշանակություն ունի քննիչի կողմից տվյալ հանցագործությունը «տաք հետքերով» բացահայտելը, որը կարող է իրականացվել միայն պլանավորված և կազմակերպված քննության ձևով: Հետաքննության օբյեկտիվությունը, ամբողջականությունը, բազմակողմանիությունը, ինչպես նաև օպերատիվությունը մեծ մասամբ կախված են քննիչի նպատակասլաց և կազմակերպված աշխատանքից:

Խոշտանգման քննության և բացահայտման համար ևս էական է համարվում նախապես պլանավորված քննությունը, ինչն էլ ենթադրում է քննության սկզբնական փուլում քննչական գործողությունների և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների հաջորդականության ճիշտ ընտրություն:

Խոշտանգման գործերի բացահայտման համար առանցքային նշանակություն ունի հատկապես տուժողի հարցաքննությունը, որի միջոցով մանրամասն տեղեկատվություն է ստացվում խոշտանգման փաստի, կիրառված եղանակների և մեթոդների, ինչպես նաև գործի այլ մանրամասների մասին: Խոշտանգման գործերով տուժողի հարցաքննությունն արդյունավետ կազմակերպելը բավականին բարդ գործընթաց է, որի իրականացման համար քննիչին անհրաժեշտ է մանրամասն նախապատրաստվել:

Խոշտանգման գործերով տուժողի հարցաքննության դատավարական ըն-

թացակարգն իրականացվում է քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված կանոնների պահպանմամբ: Տակտիկական առումով տուժողի հարցաքննությունն որոշակիորեն տարբերվում է այլ գործերով տուժողների հարցաքննությունից: Հիմնական տարբերակումը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է ձեռնարկի ամենը խոշտանգման գործերով ենթադրյալ զոհերին կրկնակի խոշտանգման (ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանքի) չենթարկելու համար: Տվյալ անձանց հարցաքննության ժամանակ կարևոր է համարվում հաշվի առնել նրանց ֆիզիկական և հոգեկան առողջական վիճակը, ինչով պայմանավորված վերջիններս դառնում են բավականին խոցելի: Այս ամենը հաշվի առնելով՝ քննիչին մնում է մանրամասն նախապատրաստվել տվյալ գործերով տուժողի հարցաքննությանը:

Հարցաքննությանը նախապատրաստվելիս անհրաժեշտ է, որ վարույթն իրականացնող մարմինը ձեռք բերի անհրաժեշտ տվյալներ տուժողի անձի վերաբերյալ: Մասնավորապես՝ տվյալներ, որոնք վերաբերում են տուժողի կենսագրությանը, նրա կրթությանը, մասնագիտությանը, աշխատանքին, նրա կյանքի և սոցիալական պայմաններին, զարգացվածության աստիճանին, նրա հետաքրքրություններին, առողջական վիճակին, հակումներին և այլ տեղեկություններ, որոնք կարող են հնարավորինս բնութագրել տուժողին և նրա վարքագիծը: Այս ամենն ուղղված է մեկ նպա-

ՀՈՒՆԻՐՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2018 7 - 8 (229-230)

**ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն**

տակի, որպեսզի քննիչն ի վիճակի լինի պատկերացում կազմելու տուժողի հետաքրքրությունների շրջանակի մասին ու կարողանա իր և տուժողի միջև ձևավորել վստահության մթնոլորտ: Տուժողի անձի վերաբերյալ տեղեկությունների իմացությունը քննիչին օգնում են հոգեբանական կոնտակտ կամ շփում հաստատել տուժողի հետ և ընտրել հարցաքննության ավելի ճիշտ տակտիկա: Հոգեբանական կոնտակտի հաստատումը հարցաքննության բնութագրական կարևոր տարրերից է համարվում, իսկ խոշտանգման գործերով այն դիտարկվում է որպես օբյեկտիվ անհրաժեշտություն, առանց որի անհնար է իրականացնել տվյալ քննչական գործողությունը:

Տուժողի հարցաքննության նախապատրաստական փուլի կարևոր տարրերից է հարցաքննության պլանը, որում ներառվում են.

- հանգամանքները, որոնք ենթակա են պարզաբանման,
- գործում ունեցած տվյալները (ապացույցներ և օպերատիվ ճանապարհով ստացված տվյալներ),
- հարցերը, որոնք պետք է տրվեն հարցաքննվողին,
- նշումներ հարցաքննության տակտիկայի վերաբերյալ:

Չնայած նրան, որ նախընտրելի է տուժողի հարցաքննությունը նախապես պլանավորել և կազմել հարցաքննության համապատասխան պլան՝ ընդգրկելով վերոնշյալը, այնուամենայնիվ, լինում են դեպքեր, երբ վարույթն իրականացնող մարմինը ժամանակի սղության պատճառով հնարավորություն չունի նախապես կազմել հարցաքննության գրավոր պլան, այդ դեպքում խորհուրդ է տրվում մտովի պլանավորել այն հարցերը, որոնք պետք է տրվեն տուժողին:

Քննիչը պետք է մշակի հարցաքննության համապատասխան մարտավարություն՝ բոլոր հնարավոր իրավիճակները նախապես պլանավորելով, մտովի գտնելով բոլոր հնարավոր խնդիրները և դրանց

լուծման ճանապարհները:

Հարցաքննության մարտավարությունը պետք է ներառի հետևյալը.

1. տուժողի անձի ուսումնասիրություն, հակադրությունների վերհանում,
2. հարցաքննության տեղի և ժամանակի, ինչպես նաև տեխնիկական միջոցների (օրինակ՝ անհրաժեշտ է նկարահանել կամ ձայնագրառել, թե ոչ) որոշում,
3. հարցաքննության ժամանակ տուժողի վարքագծի կանխատեսում,
4. ակնկալվելիք տեղեկատվության ստացման կանխատեսում,
5. հարցաքննության ժամանակ հնարավոր կոնֆլիկտների կանխատեսում և դրանց լուծման ճանապարհների ընտրություն,
6. հարցաքննության ժամանակ կիրառվող տակտիկական հնարքների շրջանակի որոշում և տուժողի վրա դրանց ազդեցության նախատեսում:

Պայմանավորված խոշտանգման գործով հանցագործության սուբյեկտի առանձնահատկությամբ (իրավապահ մարմնի ներկայացուցիչները՝ ոստիկաններ, քննիչներ, ՔԿՀ-ի ներկայացուցիչներ և այլն)՝ խոշտանգման ենթադրյալ զոհերը/տուժողները չեն վստահում իրենց հարցաքննող անձին և չեն ներկայացնում գործով ամբողջ եղելությունը: Դա է պատճառը, որ առաջին հարցաքննության ժամանակ անհնար է ձեռք բերել բազմակողմանի տեղեկատվություն գործի փաստական հանգամանքների մասին և նպատակահարմար է խոշտանգման գործերով տուժողին հարցաքննության կանչել մի քանի անգամ՝ մինչև վարույթն իրականացնող մարմնի ու վերջինիս միջև հաստատվի վստահության մթնոլորտը:

Այդ նպատակով խորհուրդ է տրվում ոչ թե միանգամից անցնել բուն հարցաքննությանը և պարզաբանել անձին իր դատավարական այս կամ այն իրավունքը, այլ տակտիկական առումով սկզբում

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2018 7 - 8 (229-230)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

խոսել տուժողի հետաքրքրություններին, որպեսզի վերջինիս մոտ առաջանա մաս պաշտպանվածության զգացում, վստահություն՝ վարույթն իրականացնող մարմնի նկատմամբ, սակայն դա չպետք է իրականացվի այնպես, որ հակառակ արդյունքի հանգեցնի, որովհետև չափից շատ երկար այլ թեմաներից/տուժողի հետաքրքրություններից/ խոսելու դեպքում էլ հնարավոր է տուժողի մոտ վստահության մթնոլորտի վերացում:

Տակտիկական առանձնահատուկ նշանակություն ունի մաս քննիչի կողմից տուժողին ուշադրությամբ լսելու և անտեղի ջնդիհատելու կարողությունը: Տուժողին պետք է հնարավորություն ընձեռվի ներկայացնել իր պատմությունը, իսկ անհրաժեշտության դեպքում նրան օգնելու նպատակով կարող են տրվել կոնկրետացնող հարցեր: Քննիչի կողմից կարեկցանքի զգացողության առկայությունը ևս օգնում է տուժողի մոտ ստեղծել այնպիսի տպավորություն, որ վարույթն իրականացնող մարմինը ևս շահագրգռված է բացահայտելու գործով ճշմարտությունը և պատասխանատվության կանչել հանցավոր արարք կատարած անձին:

Վարույթն իրականացնող մարմնի և խոշտանգման գոհի/տուժողի միջև վստահության մթնոլորտ ստեղծելուն ուղղված առաջարկում ենք մաս, որ վերջինիս հարցաքննությունն իրականացվի մույն սեռին պատկանող քննիչի կողմից: Դա բացատրվում է այն կանխավարկածով, որ հաճախ մարդիկ ավելի շատ են վստահում իրենց սեռին պատկանող անձին, և հակառակ սեռի մոտ չեն ցանկանում ցույց տալ իրենց վերապրածը ու ներկայացնել գործով մանրամասները (հատկապես, եթե խոշտանգումն իրականացվել է սեռական բնույթի գործողություններ կատարելու ճանապարհով):

Ավելին՝ առաջարկներ կան, որ վարույթն իրականացնող մարմնին (խոշտանգման գործերով քննություն իրականացնող անձ) ընտրելիս պետք է նախապատվություն տալ խոշտանգման գոհի

նախընտրություններին, մասնավորապես՝ միևնույն մշակույթի կրող կամ նրա մայրենի լեզվով հաղորդակցվելու կարողություն ունեցող անձով պայմանավորված¹: Սակայն կարծում ենք՝ նման ծայրահեղությունները որևէ կերպ չեն կարող հիմնավորված համարվել: Նախ՝ անդրադառնալով միևնույն մշակույթի կրող լինելու հանգամանքին, հարկ ենք համարում վստահորեն նշել, որ, եթե քննիչը տիրապետում է բարոյականության և էթիկայի որոշակի կանոնների, ապա նա կկարողանա հարցաքննությունն անցկացնել այնպես, որ դրանով չվնասի հարցաքննվողի մշակույթային արժեքները նրա վերաբերմունքն այս կամ այն հոգևոր արժեքների նկատմամբ: Իսկ ինչ վերաբերում է նրան, որ վարույթն իրականացնող մարմինը կարողանա հաղորդակցվել այն լեզվով, որին տիրապետում է խոշտանգման գոհը, ապա այս մասով պետք է նշել, որ այն ընդհանուր առմամբ հակասում է մեր ներպետական օրենսդրական դրույթներին, համաձայն որի՝ Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական դատավարության լեզուն հայերենն է, և (վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է հանդես գալ դատավարության լեզվով) (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր): Այս առումով հատկապես կարևոր է համարվում հարցաքննության ժամանակ տուժողի՝ իր մայրենի լեզվով հանդես գալու իրավունքի իրացումը: Գործող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի բովանդակության վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձինք կարող են դատարանում հանդես գալ իրենց նախընտրած լեզվով, եթե ապահովվում են հայերեն թարգմանությունը: Դատարանը պետական միջոցների հաշվին ապահովում է թարգմանչի ծառայություններով, եթե համապատասխան անձը չի տիրապետում հայերենին, և անձն ապացուցում է, որ բավարար միջոցներ չունի վճարովի թարգմանություն ապահովել-

լու համար: Կարծում ենք՝ հիշյալ նորմն ուղղակիորեն խաթարում է անձի արդար դատաքննության իրավունքի լիարժեք իրականացումը, քանի որ հանցագործությունից տուժած անձանց դատարանում իրենց նախընտրած լեզվով հանդես գալու հնարավորությունը սահմանափակվում է, և անձի վրա դրվում է անհարկի պարտականություն առ այն, որ նա ինքն իրեն պետք է ապահովի թարգմանիչ կամ ապացուցի, որ չունի համապատասխան միջոցներ վճարումներ իրականացնելու համար: Հատկապես խոշտանգման գործերով տուժողների դեպքում տվյալ նորմի առկայությունը լուրջ վտանգի տակ է առնում տվյալ անձանց իրավունքների լիարժեք իրականացումը:

Խոշտանգման տուժողի հարցաքննությունը պետք է անցկացվի այնպես, որ բացառվի կողմնակի անձանց ներկայությունը, բացառությամբ այն անձանց, ովքեր օրենքի ուժով կարող են ներկա գտնվել հարցաքննությանը (փաստաբան, օրինական ներկայացուցիչ, եթե անչափահաս է և այլն): Ամբողջ հարցաքննությունը պետք է իրականացնել այնպես, որ բացառվի տուժողի համար անցանկալի տեղեկատվության ցանկացած իրապարակայնացումը²:

Խոշտանգման գործերով տուժողի հարցաքննությունը ներկայացնում է մեծ դժվարություն, քանի որ խոշտանգման գոհին ստիպում են վերարտադրել իր հետ տեղի ունեցածը, ինչը լի է այնպիսի վտանգով, որ հնարավոր է անձը վերապրի նույն զգացողությունները և ընկնի հոգեբանական ընկճվածության մեջ: Այդ իսկ պատճառով քննիչը, ով իրականացնելու է հարցաքննությունը, պետք է դրսևորի առավել զգուշություն հարցադրումներն իրականացնելու ժամանակ: Նախ՝ կարևոր նշանակություն ունի քննիչի կողմից գրագետ, ոչ վիրավորական, արժանապատվությունը չնվաստացնող հարցերի ձևակերպումը այնպես, որ անձը չկաշկանդվի դրանց պատասխանները ներկայացնելուց: Կարծում ենք, որ խոշ-

տանգման տուժողի հարցաքննությանը նպատակահարմար է նաև ներգրավել բժիշկ-հոգեբանի, ով կօգնի ընտրել այնպիսի հարցադրումներ, որոնք չեն վնասի տուժողին:

Տուժողի հարցաքննության տեղի և ժամանակի ընտրությունը ևս ունի առանցքային նշանակություն խոշտանգման գործերով: Նախ՝ հարցաքննությունն անհրաժեշտ է անցկացնել այնպիսի վայրում (սենյակում), որն ապահովված է հարմարավետ պայմաններով՝ ունի լուսավորություն, օդափոխության համակարգ, պատուհաններ, հարմարավետ կահավորանք, ինչը տուժողին չի ստիպի վերապրել նույն զգացողությունները, ինչի արդյունքում վերջինս կզգա իրեն առավել անվտանգ տվյալ վայրում: Բացի այդ՝ առավել նպատակահարմար է հարցաքննությունը կազմակերպել տուժողի համար նախընտրելի ժամանակահատվածում, սակայն կարևոր է իրականացնել այն աշխատանքային ժամերին ընկած ժամանակահատվածում, այլ ոչ թե ավելի ուշ, ինչը նույնպես կարող է տուժողի մոտ վախի զգացում առաջացնել: Այս ամենը պետք է իրականացվի այնպես, որ բացառվի տուժողի մոտ վախի և կրկնակի հոգեբանական ճնշվածության զգացումը:

Տուժողի հարցաքննությունը ճիշտ իրականացնելու համար քննիչի կողմից տուժողի անձի ուսումնասիրությունը պետք է շարունակվի նույնիսկ հարցաքննության ընթացքում՝ հետևելով տուժողի վարքագծին և շարժումներին (դիմախաղին և ժեստերին), ինչի արդյունքում քննիչը տեղեկություններ կստանա տուժողի հոգեֆիզիոլոգիական վիճակի մասին (օրինակ՝ տուժողը գտնվում է արդյոք վախի, անհանգստության, շփոթվածության վիճակում, թե ոչ), և դա էլ հնարավորություն կտա նրան պարզելու, թե տուժողը ներկայացնում է իրադրությունն ամբողջությամբ, թե թաքցնում է որոշ հանգամանքներ կամ համապատասխանում է նրա ներկայացրածը իրականությանը, թե ոչ,

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2018 7 - 8 (229-230)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

կամ տուժողը արդյոք շփոթված է կամ ունի վախի զգացողության մեջ և այլն:

Խոշտանգման ենթարկված տուժողի հարցաքննության ժամանակ վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է պարզի հետևյալ հանգամանքները.

1. երբ, որտեղ և ինչ հանգամանքներում է կատարվել խոշտանգումը,

2. ինչ եղանակով է իրականացվել խոշտանգումը, անձամբ իր, թե այլ անձի նկատմամբ է իրականացվել խոշտանգումը (անհրաժեշտ է հանգամանորեն նկարագրել կիրառված եղանակներից յուրաքանչյուրը),

3. ինչ գործիքներ կամ առարկաներ են գործադրվել իր նկատմամբ, զենք կիրառվել է, թե ոչ,

4. ինչ տևողություն է ունեցել խոշտանգումը, դրա հաճախակիությունը, ընդհատումներով է եղել, թե մեկ դրվագով,

5. հանգամանքները, որոնք նախորդել են խոշտանգմանը (հատկապես՝ ձերբակալություն, կալանավորում, ազատագրկման վայր տեղափոխել, անձին բերման ենթարկել և այլն), ովքեր են իրականացրել իր ձերբակալումը, կարող է ճանաչել նրանց կամ նկարագրել,

6. իր վարքագիծը մինչև խոշտանգումը, դրա ընթացքում և դրանից հետո, արդյոք ցույց է տվել դիմադրություն,

7. ինչ գործով է առնչվել տվյալ պետական մարմնի հետ կամ նրա ներկայացուցչի հետ,

8. մինչև խոշտանգումը ինչ շփում է եղել իր և խոշտանգողի (խոշտանգողների) միջև,

9. դեպքի վայրում տվյալ պահին գտնվել են արդյոք կողմնակի անձինք, ովքեր կարող էին լսել կամ տեսնել խոշտանգման փաստը, ովքեր են նրանք, եթե ճանաչում է նրանց տուժողը, իսկ եթե չի ճանաչում՝ կարող է նկարագրել նրանց արտաքինը կամ ճանաչել նրանց,

10. քանի հոգով են կատարել արարքը, նրանցից յուրաքանչյուրի դերակատարումը, ով է անմիջապես խոշտանգման գործողությունները կատարել, ով է

եղել կազմակերպիչը և այլն,

11. ճանաչում է իրեն խոշտանգողներին, եթե այո, ապա նրանց անունները, պաշտոնները (ինչ հատկանիշներով կարող է ճանաչել նրանց), եթե տիրապետում է նման տեղեկատվության, իսկ եթե ոչ, ապա նրանց արտաքին տեսքը, եթե կարող է նկարագրել, իսկ եթե չի տեսել իրեն խոշտանգողներին (օրինակ, եթե նրանք եղել են դիմակավորված կամ իր աչքերն են եղել փակված), ապա ինչպես են դիմել միմյանց, կարող է արդյոք ձայնով ճանաչել նրանց կամ ինչպիսի տեսք ունեն նրանք և այլն,

12. ինչպիսի առողջական (ֆիզիկական և հոգեկան) վիճակում է գտնվել տուժողը մինչև խոշտանգումը, ունեցել է արդյոք որևէ գանգատ կամ առողջական խնդիրներ,

13. ինչ վնասվածքներ է ստացել տուժողը,

14. հագուստի (խոշտանգման ժամանակ կրած) վրա կան հետքեր (օր.՝ արյան), այլ վնասվածքներ, պատռվածքներ և այլն:

15. մնացել են արդյոք հետքեր նրա մարմնի վրա, որքան ժամանակ են պահպանվել (եթե տուժողը խոշտանգումից բավականին ուշ է դիմել իրավապահներին),

16. ինչ-որ մեկին հայտնել է խոշտանգման մասին, ինչ-որ մեկը տեսել է նրան այդ վիճակում,

17. դիմել է արդյոք բժշկական օգնության, կան համապատասխան բժշկական փաստաթղթերը, որտեղ է դիմել, ինչ օգնություն է ստացել,

18. իրեն հայտնի է խոշտանգման շարժառիթը, նպատակը, ինչը կարող էր պատճառ հանդիսանալ իրեն խոշտանգելու համար,

19. ինչ արտահայտություններ են արվել իր նկատմամբ, արդյոք դրանք իր արժանապատվությունը նվաստացրել են, հնչել է արդյոք սեռական բնույթի հայտնյալներ իր կամ իր հարազատների հասցեին,

20. խոշտանգումը իրականացվել է իր նկատմամբ ֆիզիկական բռնություն գործադրելու միջոցով, թե հնչեցվել են սպառնալիքներ, եթե սպառնալիքներ են տրվել, սպա կոնկրետ իր, թե իր մերձավորներին է դա ուղղված եղել, ինչ կերպով է արտահայտվել սպառնալիքները,

21. ինչու է ուշ դիմել իրավապահներին, որն է եղել դրա հիմնական պատճառը,

22. եղել են սպառնալիքներ խոշտանգումից հետո՝ իրավապահներին չդիմելու պահանջով,

23. ինչ գանգատներ ունի ներկա պահին, գլխացավեր կամ մարմնի այլ հատվածներում ցավեր կան, թե ոչ,

24. գանգատվում է արդյոք հիշողության վատթարացումից և այլն:

Քննիչը չպետք է սահմանափակվի միայն վերը թվարկված հարցերի ձևակերպմամբ, այլ դեպքի առանձնահատկություններով պայմանավորված կարող է ձևակերպել նաև այլ հարցեր, որոնք կօգնեն գործով ճշմարտությունը բացահայտելուն և իրադրության ամբողջական պատկերը վերականգնելուն:

Ստամբուլյան արձանագրությամբ առանձնացվում է հարցերի այն շրջանակը, որը պետք է հնչեցվի արգելանքի վերցվելու արդյունքում իրականացված խոշտանգման դեպքերում: Նախ նշվում է, որ նախքան միջադեպի վերաբերյալ մանրամասն տեղեկություններ ստանալը պետք է ձեռք բերել համառոտ տեղեկություններ՝ ներառյալ արգելանքի տակ պահելու ամսաթվերի, վայրերի, արգելանքի տակ պահելու տևողության, խոշտանգումների հաճախականության և տևողության մասին, ինչն էլ կօգնի արդյունավետորեն օգտագործել ժամանակը: Տվյալ իրավիճակում հարցերը հետևյալն են՝ ժամը քանի՞սն էր, որտե՞ղ էիք դուք, ինչո՞վ էիք զբաղված, ո՞վ կար այդտեղ, նկարագրեք այն անձանց արտաքինը, որոնք արգելանքի տակ են վերցրել Ձեզ, նրանք զինվորական, թե՞ քաղաքացիական անձինք էին, համազ-

գեստով էին, թե՞ առօրյա հագուստով, ի՞նչ տեսակի զենք էին նրանք կրում, ի՞նչ էր ասվել, կային արդյոք ականատեսներ, դա պաշտոնական ձեռքակալություն էր, վարչական ձեռքակալում, թե՞ առևանգում, արդյոք կիրառվել է բռնություն, սպառնալիքներ հնչել են, թե ոչ, արդյո՞ք շփում հաստատվել է ընտանիքի անդամների հետ և այլն: Արգելանքի տակ պահելու վայրի հետ կապված հիմնական հարցերը հանգում են հետևյալին՝ ի՞նչ է պատահել սկզբում, որտե՞ղ են պահել Ձեզ, արդյո՞ք կատարվել է ինքնության հաստատում (գրանցել են անձնական տվյալները, վերցրել են մատնահետքեր, լուսանկարներ), արդյո՞ք Ձեզ խնդրել են որևէ բան ստորագրել, ինչպիսին է եղել խցի կամ սենյակի պայմանները (չափը, այլ անձանց ներկայությունը, լուսավորությունը, օդավոխությունը, ջերմաստիճանը, միջատների, կրծողների առկայությունը, անկողնային պարագաները, սննդի, ջրի և գուգարանի հասանելիությունը), ի՞նչ էր Դուք լսել, տեսել, կամ ի՞նչ հոտ էր զգացել, արդյո՞ք որևէ կապ ունեցել էր արտաքին աշխարհի մարդկանց հետ կամ կարողացել էր օգտվել բուժառայությունից, ինչպիսի՞ն էր այն վայրի նախագիծը, որտեղ Ձեզ արգելանքի տակ են պահել և այլն³:

Որպես կանոն՝ տուժողի և քննիչի միջև հարաբերությունները կրում են ոչ կոնֆլիկտային բնույթ, քանի որ նրանց հետաքրքրությունները ուղղված հանցագործության բացահայտմանը, համընկնում են, և տուժողը իրականությունը ներկայացնում է առանց խեղաթյուրելու: Սակայն, այն պարագայում, երբ տուժողը փորձում է թաքցնել որոշ կարևոր մանրամասներ կամ չի ներկայացնում իրականությունը, սպա քննիչի և տուժողի միջև առաջանում է կոնֆլիկտային իրավիճակ: Տուժողի հարցաքննության ժամանակ նրա կողմից տրված ցուցմունքներից ելնելով կարելի է առաջ քաշել հետևյալ քննչական իրավիճակները՝

- տուժողը ներկայացնում է իրակա-

նությունը բոլոր մանրամասներով, տալիս է ճշմարիտ ցուցմունքներ և ցանկանում է վերականգնել գործով ճշմարտությունը, նպաստում է հանցագործության բացահայտմանը,

- տուժողը չի ներկայացնում գործով կարևոր մանրամասները, կամ տալիս է խեղաթյուրված ցուցմունքներ՝ որոշ փաստեր ավելացնելով իրենից (ուռճացնելով),
- տուժողը տալիս է սուտ ցուցմունքներ և ներկայացնում է իրականությանը չհամապատասխանող տեղեկատվություն՝ մեղադրելով այս կամ այն կոնկրետ անձին կամ պետական հիմնարկի աշխատակիցներին,
- տուժողը հերքում է խոշտանգման փաստը:

Խոշտանգման ենթարկված տուժողի հարցաքննության ժամանակ, պահպանելով հարցաքննության դատավարական ընթացակարգը, քննիչը պետք է ուշադրություն դարձնի նաև այն հանգամանքի վրա, որ խոշտանգման ենթարկված տուժողը հնարավոր է մոռացած լինի դեպքի որոշ մանրամասներ կամ շփոթմունքից ելնելով չկարողանա ճիշտ ներկայացնել եղելությունը, այդ պատճառով առաջարկվում է, որ դեպքի հանգամանքների ազատ շարադրանքից հետո տուժողին տրվեն որոշ հարցեր, որոնք կունենան դեպքի հանգամանքներն առավել մանրամասնեցնելու նպատակ: Այսպես, մասնագիտական գրականության մեջ տարբերակվում են հարցաքննության ժամանակ տրվող հարցերի որոշ տեսակներ⁴, որոնք կարող են օգտագործվել նաև տուժողի հարցաքննության ժամանակ: Մասնավորապես՝ տուժողի հարցաքննության ժամանակ կարող են օգտագործվել հիշեցնող հարցեր, որոնք բնութագրական են ոչ կոնֆլիկտային իրավիճակին: Նման հարցադրման նպատակը նրանում է, որ տուժողի մոտ արթնացնեն հիշողություններ և նա կա-

րողանա վերհիշել եղելությունը և ճիշտ հաջորդականությամբ նկարագրել այն: Այս առումով անհրաժեշտ է տարբերակել հիշեցնող հարցերն ուղղորդող հարցերից: Ուղղորդող հարցերն էապես շեղում են հարցաքննվողին և ապակողմնորոշում են նրան, դրանք իրենցում պարունակում են հարցադրման պատասխանը և կարելի է արձանագրել, որ ուղղորդող հարցերն էապես վնասում են տակտիկապես գրագետ հարցաքննության անցկացմանը: Չնայած այն հանգամանքին, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսդրությամբ ուղղորդող հարցեր տալու ուղղակի արգելք սահմանված չէ՝ ի տարբերություն ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգրքի (189-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), այնուամենայնիվ, տակտիկական տեսանկյունից դրանք արգելվում են: Հարցաքննության ընթացքում դեպքերը և իրադարձություններն առավել լավ հիշվելու նպատակով, քննիչը կարող է ներկայացնել դեպքի վայրի գծագրեր, նկարներ, սխեմաներ, տեսագրություններ, եթե այդպիսիք առկա են գործում, նույնիսկ կարող է տուժողին առաջարկել, որպեսզի վերջինս փորձի նկարագրել դեպքի վայրը, որը կրկնակի օժանդակություն է համարվում տուժողին, քանի որ այն կօգնի վերջինիս վերհիշել կատարվածը: Հեղինակներից շատերն առաջարկում են քննիչի կողմից ասոցիատիվ կապերի սկզբունքի վրա հիմնված տակտիկական հնարքների օգտագործումը⁵: Դրա էությունն այն է, որ, եթե հարցաքննվողի գիտակցության մեջ միաժամանակ կամ հաջորդաբար առաջ են գալիս հոգեբանական երևույթներ, ապա նրանց միջև ձևավորվում է ասոցիատիվ կապ, այդ կապի կրկին հայտնվելը գիտակցության մեջ վերականգնում է մնացած կապերի մասին պատկերացումները: Այսինքն՝ մեկ փաստը հիշելով անձը կհիշի նաև դրա հետ կապված այլ հանգամանքները, այդ իսկ պատճառով ասոցիատիվ կապերի վերականգնման համար քննիչն առաջադրում է այնպիսի հարցեր, որոնք վերաբերում են ոչ թե

ՀՈՒԼԻՄ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2018 7 - 8 (229-230)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

պարզման ենթակա հանգամանքներին, այլ դրան հարակից փաստերին: Ինչպես իրավացիորեն նշում է Վ. Գ. Ենգիբարյանը աստղիատիվ կապի հաստատմանն ուղղված կարևոր տակտիկական հնարք է հարցաքննության կազմակերպումը դեպքի տեղում⁶:

Տուժողի հարցաքննության ժամանակ կարող են արվել նաև լրացնող, հստակեցնող, վերահսկող հարցեր: Այսպես՝ լրացնող հարցերի նպատակն է ամբողջականացնել ցուցմունքներ և լրացնել առկա բացերը, հստակեցնող հարցերի նպատակն է մանրամասնեցնել ցուցմունքները, իսկ վերահսկողի դեպքում՝ հարցերը ուղղված են ցուցմունքների ստուգմանը:

Կոնֆլիկտային իրավիճակներում հատկապես կարևորվում և առանձնանում են մերկացնող հարցադրումները, որոնք ուղղված են սուտ ցուցմունքները վեր հանելուն: Այն կարող է իրականացվել տարբեր կերպ, ինչպես գործում առկա տարբեր ապացույցներ ցուցադրելով, այնպես էլ այլ տակտիկական հնարքներ կիրառելով: Տուժողի ցուցմունքում անհամապատասխանությունը պարզելու նպատակով քննիչը կարող է օգտագործել այնպիսի տակտիկական հնարք, ինչպիսին է եղելությունը այլ բառերով կրկնին ներկայացնելու կամ հերքականությունը փոխված վիճակում ներկայացնելու հնարքը:

Քննիչը պետք է ճիշտ ըմբռնի այն փաստը, որ, եթե տուժողը սուտ ցուցմունք (չմոռանա՞նք, որ ցուցմունքը կարող է ինչպես ամբողջությամբ սուտ լինել, այնպես էլ ինչ-որ փաստական տվյալների մատով, այսինքն՝ խեղաթյուրված) է տալիս, ապա վերջինս նաև նախապատրաստվում է դրան, այսինքն՝ ունենալով իր մտքում իրականության «ճշմարիտ մոդելը»՝ նա դրան գուգահեռ մտքում նախապես կառուցում է նաև «կեղծ մոդելը», ինչն էլ արդեն օգտագործում է հարցաքննության ժամանակ:

Ամփոփելով կարելի է եզրակացնել, որ խոշտանգման գործերով տուժողի հար-

ցաքննությունը համարվում է ամենակարևոր և առաջնային քննչական գործողություններից մեկը, որը ուղղված է գործի փաստական հանգամանքների վերաբերյալ առավել մանրամասն տեղեկատվություն ձեռք բերելուն: Այս գործերով տուժողի հարցաքննության ոչ ամբողջական իրականացումը կամ դրա ձևական առումով ապահովումը բացառում է խոշտանգումների լիարժեք բացահայտման հնարավորությունը: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ նաև՝ Եվրոպական դատարան) Նալբանդյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով վճռում արձանագրել է, որ «*ոչ առաջին դիմումատու, ոչ երրորդը երբևէ չեն հարցաքննվել վար վերաբերմունքի մասին իրենց պնդումների առնչությամբ: Պարզվում է նաև, որ որևէ փորձ չի կատարվել բացահայտելու և հարցաքննելու որևէ այլ հնարավոր վկայի, իսկ դիմումատուների և ենթադրյալ վար վերաբերմունք դրսևորած անչանց միջև չի եղել որևէ առերեսում: Ինչ վերաբերում է տեղի ունեցած հարցաքննությանը, ապա Դատարանը գրկում է, որ նման բազմաթիվ դեպքերում հարցաքննվողներին պարզապես խնդրել են փրամադրել իրադարձությունների վերաբերյալ իրենց հայրնի տեղեկությունները և որևէ հարց չի փոփել: Նույնիսկ այն քիչ դեպքերում, երբ քննիչը հարցեր է փոփել, երբեք չի եղել մեկ սպանդարտ և ոչ կոնկրետ հարցից ավելի հարց: Ուրի՛ պարզվում է, որ փոխալ հարցաքննությունները եղել են պարզապես շեղական, և Դատարանը չի կարող դրանք համարել լուրջ փորձ՝ պարզելու այն հանգամանքները, որոնց պարագայում դիմումատուները փրուժել են կամ կարող են փրուժած լինել վար վերաբերմունքից*

(...) Դատարանը եզրակացնում է, որ վար վերաբերմունքի մասին դիմումատուների պնդումների առնչությամբ իշխանությունների կողմից իրականացված քննությունը եղել է անարդյունավետ և ոչ պատշաճ⁷: Սեկ այլ գործով Եվրո-

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2018 7 - 8 (229-230)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

պական դատարանն արձանագրել է, որ «դատախազության մարմինները չեն իրականացրել որևէ քննություն, առավել ևս անհասպաղ քննություն: Գրեթե ոչ ոք, բացառությամբ երկրորդ դիմումարուի, չի հարցաքննվել՝ ոչ առաջին և երկրորդ դիմումարուները, ոչ էլ վկաները և ենթադրյալ կատարողները, և ջանքեր չեն գործադրվել ապացույցներ հավաքելու համար՝ ներառյալ բժշկական զննու-

թյուն նշանակելը և հանցագործության վայրը զննելը: Ինչ վերաբերում է երկրորդ դիմումարուի հարցաքննություններին, ապա նրանց հարցաքննությունն անցկացվել է ենթադրյալ կատարողներ հանդիսացող երկու քննիչների կողմից և, ամեն դեպքում, ենթադրյալ վայր վերաբերմունքի մասին մանրամասնորեն շարադրված հարցեր չեն փոխվել...»⁸:

¹ Տե՛ս Ստամբուլյան արձանագրություն. Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի մասով արդյունավետ քննության իրականացման և փաստաթղթավորման մասին ձեռնարկ, Երևան, 2015, էջ 76:
² Տե՛ս Криминалистика: учебник / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. М., 1994:
³ Տե՛ս Ստամբուլյան արձանագրություն, նշվ. աշխ., էջեր 107-109:
⁴ Տե՛ս Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Российская Е. Р., Криминалистика. Учебник для вузов, Под ред. Р. С. Белкина, М., 2000, էջեր 616-617:
⁵ Տե՛ս Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов

Ю. Г., Российская Е. Р., Криминалистика, Учебник для вузов, Под ред. Р. С. Белкина, 2-е изд., М., 2006, էջ 609: А.Б. Соловьев, Использование доказательств при допросе на предварительном следствии, М., 1981, էջ 14: Վ. Ենգիբարյան, Առանձին քննչական գործողությունների կատարման տակտիկա/ կրիմինալիստիկական տակտիկա, Եր., 2018, էջ 496 և այլն:
⁶ Տե՛ս Վ. Ենգիբարյան, նույն տեղում:
⁷ Տե՛ս *Nalbandyan v. Armenia*, 2015 թվականի մարտի 31-ի վճիռ, զանգատ թիվ 9935/06 և 23339/06, կետեր 126 և 129:
⁸ *Zalyan and others v. Armenia*, 2016 թվականի հունիսի 17-ի վճիռ, զանգատ թիվ 36894/04 և 3521/07, կետ 272:

ՀՈՒԼԻՐՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2018 7 - 8 (229-230)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - РЕЗЮМЕ

PECULIARITIES OF THE VICTIM'S INTERROGATION IN TORTURE CASES

Emma Avagyan

*Applicant at the Chair of Criminal Processing and
Criminalistics of YSU Faculty of Law*

Assistant judge of the Court of Cassation of the Republic of Armenia

The work is devoted to the peculiarities of interrogation of a victim of torture. The author tried to present the tactics of interrogating the victim in cases of torture, a set of tactics necessary and sufficient to investigate such cases. She emphasized the importance of establishing an atmosphere of trust between the investigator and the victim, and also highlighted the list of questions for victims of torture.

Key words: *torture, Interrogation of Victim, tactical trick, investigative action, psychological interactions, tactics, interrogation plan.*

ОСОБЕННОСТИ ДОПРОСА ЖЕРТВЫ ПЫТОК

Эмма Авагян

*Соискатель кафедры уголовного процесса и криминалистики
юридического факультета ЕГУ*

Помощник судьи Кассационного суда Республики Армения

Данная статья посвящена изучению особенностей допроса жертвы пыток. Нами предпринята попытка представить тактику допроса жертвы по делам о пытках, набор тактических приемов, которые необходимы и достаточны для расследования таких случаев. Особое внимание было обращено на факт установления атмосферы доверия между следователем и жертвой. Также нами выделен перечень вопросов, задаваемых жертвам пыток.

Ключевые слова: *пытки, допрос жертвы, тактический прием, следственные действия, психологическое взаимодействие, тактика, план допроса.*

Բանալի բառեր - *խոչընդոտ, փութողի հարցաքննություն, փակփրկիական հնարք, քննչական գործողություն, հոգեբանական շփուտ, մարտավարություն, հարցաքննության պլան:*

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2018 7 - 8 (229-230)